

УДК 343.98

ПРОФЕСОР ТАВРІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ О. Д. КІСІЛЬОВ: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

Чисніков В. М.

Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ, Україна

Висвітлюється життєвий шлях і наукова діяльність професора кримінального права Харківського та Таврійського університетів А.Д. Кісільова (1867-1926). Наводяться нові факти щодо його діяльності в Укрцентророзшуку Головніліції НКВС УСРР в 1921-1922 роках.

Ключові слова: професор Кісільов О. Д., історія криміналістики, Харківський і Таврійський університети, Укрцентророзшук, бригада „Мобіль”, відомча освіта.

Особа українського вченого і педагога, екстраординарного професора Харківського та Таврійського університетів Кісільова Олександра Дмитровича, як справедливо зазначають його сучасні біографи, відома лише невеликому колу спеціалістів. Правознавцям Берзіну П. В. та Михайлову М. А., які першими з сучасних дослідників почали вивчати біографію вченого, вдалося більш – менш виважено зіструктурувати дореволюційний період життя вченого, але після 1917 року, за словами самих авторів, біографічні дані про Кісільова „виглядають вельми „туманними” [1, с. 107]. Тому автор даної статті, на підставі раніше невідомих архівних документів, ставить за мету внести деякі уточнення і доповнення до біографії вченого, які, головним чином, стосуються його діяльності в Укрцентророзшуку Головніліції НКВС УСРР в 1921-1922 роках.

Майбутній екстраординарний професор кримінального права Харківського університета Кісільов Олександр Дмитрович [2] народився 26 липня (за ст. ст.) 1867 року у Харкові, в сім'ї вченого-медика. Його батько, Дмитро Іванович, походив з родини купців, мав вчену ступінь доктора медицини, працював доцентом по кафедрі лікарської діагностики Харківського університету і за сумісництвом виконував обов'язки університетського лікаря [3, с. 134]. Олександр початкову освіту отримав вдома, а у 1886 році після закінчення з срібною медаллю 3-ї міської гімназії поступив до імператорського Харківського університету на юридичний факультет. Студентом він був запопадливим, багато читав і майже зразу з поважністю зацікавився кримінальним правом. На питливого студента звернув увагу професор кримінального права Владимиров Л. Є., під керівництвом якого той підготував твір „Клевета в печаті по уложению и кассационным решениям” (1889 р.). За цю роботу рішенням юридичного факультету студент Кісільов отримав премію ім. Зарудного С. І.

У 1890 році Олександр Дмитрович з відзнакою закінчив університет і був залишений стипендіантом по кафедрі кримінального права і кримінального судочинства для підготовки до професорського звання. Для отримання звання магістра він у 1892 році підготував два реферати „О преступлениях против веры и церкви в древней Руси” та „О философии уголовного права Гарда”, а у травні 1894 року витримав

магістерські іспити і отримав посаду приват-доцента вказаної кафедри. Починаючи з 1895 року, читав лекції з невеликих курсів „Вчення про покарання і кримінальний судочинство”, „Про злочини проти віри, держави і суспільства” та „Кримінальне судочинство”, допомагаючи ординарному професору кафедри Даневському В. П.

Восени 1897 року Кісільов О. Д. за рахунок університету та Міністерства народної освіти був направлений у дворічне наукове відрядження до Німеччини. Володіючи досконально двома іноземними мовами: німецькою та французькою, він спеціально вивчав психологію під керівництвом професора Вундта В. і слухав лекції з кримінального права професорів Берлінського університету Карла Біндінга і Франца фон Ліста. На одному з семінарів молодий російський вчений виступив з науковою доповіддю на тему ” О преступнике в трудах Ф. М. Достоевского”.

У березні 1898 року Олександр Дмитрович змушений був перервати закордонне відрядження і повернутися до Харкова. Причиною тому була смерть ординарного професора Даневського В. П. Рада юридичного факультету запропонувала молодому приват-доценту зайняти вакантну посаду і той майже чотири роки читав студентам повний курс кримінального права, а починаючи з 1902 року ще й вчення про покарання та кримінальне судочинство.

Улітку 1899 року Кісільов О. Д. за власний кошт знову побував за кордоном (Німеччина, Франція) з метою продовження наукових занять і збору матеріалів для магістерської дисертації. У Парижі він особисто зустрічається з відомим французьким криміналістом Альфонсом Бертільйоном, вивчає його праці і дуже ретельно знайомиться з його системою ідентифікації особи – антропометрією (бертильйонометриєю). З цього часу проблеми „наукової поліції” (криміналістики) стануть для Олександра Дмитровича предметом дослідження майже всього його життя.

У 1901 році Кісільов О. Д. підготував свою першу монографію „Личность, как объект карательных отношений”, яка через два роки переробленою і доповненою вийшла друком під назвою „Психологическое отношение уголовной ответственности” і була представлена автором до Київського університету св. Володимира для отримання наукового ступеня магістра кримінального права.

Після успішного публічного захисту магістерської дисертації у грудні 1903 року, Кісільов О. Д. призначається в.о. екстраординарного професора по кафедрі кримінального права і судочинства, а через декілька років він стає ординарним професором [4, с. 225 – 226].

Придїляючи основну увагу кримінально-процесуальним дисциплінам, Олександр Дмитрович продовжував вивчати проблеми нової науки криміналістики, цікавитися працями західноєвропейських вчених-криміналістів. На початку ХХ століття він стає членом російської групи Міжнародної спілки криміналістів, приймає участь у роботі її з’їздів. В цей час професор Кісільов ставить перед керівництвом Харківського університету питання про необхідність включення криміналістики до програми підготовки студентів-юристів, посилаючись на рішення Міжнародного конгресу криміналістів (1896 р.). Університетське керівництво декілька років „вивчало” пропозицію вченого і тільки при безпосередній підтримці професора судової медицини університету Бокаріуса М. С., у 1910-1911 навчальному році курс криміналістики був започаткований студентам юридичного факультету [5, с. 34].

Таким чином, ординарний професор імператорського Харківського університету Олександр Дмитрович Кісільов став першим університетським викладачем криміналістики в Російській імперії. Тому слід заперечити деяким сучасним російським і українським дослідникам історії криміналістики, які безпідставно віддають цей пріоритет петербурзькому професору Трегубову С. М. [6].

Як свідчать архівні та літературні джерела, професор кримінального права Трегубов С. М. розпочав читати у С.-Петербурзі курс лекцій з криміналістики слухачам Олександрівської Військово-юридичної академії та імператорського Училища правознавства у навчальному 1912-1913 році, тобто двома роками пізніше за Кісільова. Про те, що харківський професор кримінального права Кісільов О. Д. „у 1910 році почав знайомити студентів юридичного факультету з практичними методами криміналістики” першим засвідчив ще у 1912 році відомий російський криміналіст Лебедєв В. І. [7, с. IX].

Влітку 1913 року Олександр Дмитрович знову за власний кошт здійснив поїздку за кордон з метою вивчення досвіду організації та діяльності кримінальної поліції західноєвропейських держав. Він побував у Німеччині, Австрії, Швейцарії та Франції, де, зокрема, ознайомився з нормативними актами, що регламентували організацію та діяльність кримінальної поліції, підготовкою кадрів для її підрозділів, практикою розкриття злочинів, зустрічався з відомими криміналістами професорами Францем фон Лістом (Берлін), Гансом Гроссом (Грац), Рудольфом Рейсом (Лозанна), доктором Гейндлем (Дрезден) та ін. У Парижі він бачився з Бертільйоном А., відвідав Бюро судової ідентифікації міської поліцейської префектури, де помічники Бертільйона А. (в той день самого директора не було) зробили на пам'ять російському професору його впізнавальний фотознімок, який був пізніше відтворений лєнінградським професором Криловим І. Ф. в книзі „В мире криминалистики”. При цьому автор помилково наголошує, що цей фотознімок був зроблений самим Бертільйоном А. [8, с. 71], хоча це не відповідає дійсності.

Перебуваючи у французькій столиці, професор Кісільов О. Д. оглянув також центральне місце попереднього ув'язнення арештованих за добу в Парижі, ознайомився з організацією поліцейських підрозділів швидкого реагування для розкриття резонансних злочинів – „бригадами-мобіль” та діяльністю прокурорського нагляду за дізнанням [9, с. 1-10].

На посаді екстраординарного професора Харківського університету Олександр Дмитрович перебував до середини 1918 року. У цей період виходять друком його монографія „Популярний курс кримінального права”, а також статті „Поняття злочину”, „Про покарання”, „Про смертну кару”, „Раскольников Достоевського як злочинець” тощо [10, арк. 2 зв.]. Крім науково-педагогічної діяльності професор Кісільов приймав активну участь у громадському житті міста і у 1912 році балатувався кандидатом в депутати IV Державної думи [11, с. 29].

Після закриття Харківського університету Олександр Дмитрович змушений був виїхати до Симферополя, де понад два роки працював професором Таврійського університету, викладаючи курс кримінального права та судочинства. Після захоплення Криму більшовиками він разом з декількома викладачами Таврійського університету був у середині грудня 1920 року заарештований і утримувався в Литовсь-

ких казармах. Дякуючи клопотанням ректора університету Вернадського В. І., арештованих невдовзі звільнили [12, с. 197] і за рішенням Кримського ревкому деяких професорів факультету суспільних наук університету вислали „на север”. У списку висилаючих значилося і прізвище професора Кісільова О. Д. [13, с. 38].

„Севером” для Олександра Дмитровича став рідний Харків – на той час столиця радянської України. Невдовзі знання і досвід професора Кісільова в галузі криміналістики були затребувані новою владою і 15 червня 1921 року він приступив до виконання обов’язків завідувача відділом техніки і розшуку Укрцентророзшуку Головміліції НКВС УСРР [14, арк. 2].

Зазначимо, що на той час центральний апарат карного розшуку республіки тільки починав формуватися і його особовий склад нараховував всього 11 співробітників. Структурно Укрцентророзшук складався з п’яти відділів: 1) діловодства (канцелярії), 2) техніки і розшуку, 3) реєстрації, 4) водного і залізничного карного розшуку та 5) таємного [15, арк. 55]. В кінці року почали функціонувати нові підрозділи: інспекторський відділ, музей наочних посібників і знарядь злочинів, центральний розплідник собак-шукачів, кабінет судової експертизи та бригада „Мобіль”, яка була створена на базі таємного відділу [16, арк.131].

Згідно пояснювальної записки начальника Укрцентророзшуку від 1 липня 1921 року, на відділ техніки і розшуку покладалися наступні функції: 1) складання, редагування і видання інструкцій, положень, циркулярів, які відображають технічну, професійну і юридичну сторону діяльності органів карного розшуку; 2) підготовка проектів наказів, що відображають, як позитивні так і негативні сторони, що мають принципове значення в діяльності окремих працівників карного розшуку; 3) ведення обліку технічного та іншого складу відділення; складання проектів щодо методів технічно- розшукової роботи; роз’яснення і дача вказівок щодо поступаючих з місць доповідей ; 4) проведення інструктажів і ревізій через інспекторський відділ Головміліції губернських відділень карного розшуку та здійснення управління останніми безпосередньо і через начальника губернської міліції; 5) рівномірне розміщення спеціалістів з техніки розшуку на місцях; публікація законоположень щодо боротьби зі злочинністю і порядку направлення слідчого матеріалу та речових доказів по підсудності; 6) нагляд за своєчасним опублікуванням в губерніях відомостей про розшук осіб і предметів та доставлення їх у відділ карного розшуку Головміліції для публікації в масштабах республіки ; 7) ведення в алфавітному порядку обліку засуджених осіб і видання довідок при запросах з місць, публікація цих списків в масштабах республіки. [16, арк. 167].

Структурно відділ техніки розшуку складався з двох столів: 1) технічно-розшукового і 2) загального. На останній покладалося управління виключно губернськими відділеннями карного розшуку. Згідно встановлених штатів, особовий склад підрозділу складався з 6 співробітників: завідувача, діловода 1-го розряду, діловода 2-го розряду і трьох конторщиків [15, арк. 71-зв.]. В дійсності, на момент зайняття посади Кісільовим, у штаті відділу працювало два співробітника: завідувач Кісільов О. Д. і переписувач Коротков О. І., який незабаром був призначений його помічником.

Роботу на новій посаді Олександр Дмитрович розпочав з ознайомлення положення справ карного розшуку як в центрі, так і на місцях і прийшов до висновку, що „...техніка самого карного розшуку знаходиться у примітивному стані”. Виявилось, що у більшості підрозділів карного розшуку відсутні фотографічні, антропометричні та дактилоскопічні прилади, а також бракує досвідчених кадрів. З присутньою йому енергією професор Кісільов розпочинає бурхливу діяльність. У своєму звіті від 31 жовтня 1921 року він, зокрема, писав: „...прийшлося ужити перший час на організацію технічної підготовки робітників карного розшуку щодо виконання своїх обов'язків, і, насамперед, на придбання необхідних для цього засобів: фотографічних належностей, антропометричних інструментів і дактилоскопічних приладів...Попутно, відвідуючи щоденно Центrorозшук, я проглядаю супроводжуючі мені для висновку доповіді і накази з місць, приймаю участь у нарадах, у складанні різних інструкцій на місця з Центру тощо” [14, арк. 2-3 зв.].

Як свідчать архівні матеріали, у другій половині 1921 року діяльність центрального апарату карного розшуку УСРР помітно активізувалася. Якщо за перші чотири місяці місцеві органи карного розшуку отримали з центру лише один наказ, то у другій половині року вже було видано 25 наказів і 32 циркуляри інструктивного і розпоряджувального характеру. [15, арк. 14].

Восени 1921 року керманічем відділу техніки і розшуку Кісільовим особисто та його підлеглими були підготовлені і об'явлені наказом Укрцентrorозшуку наступні нормативні акти: Інструкція щодо провадження дізнань при складанні протоколів, яка мала XII розділів, присв'ячених проведенню дізнання з певного виду злочину (розбою і грабежу, крадіжкам, підпалам, нанесенню тілесних ушкоджень, підробці грошових знаків тощо); Інструкція з організації технічних прийомів розшуку; Технічні прийоми обшуків для агентів карного розшуку; Інструкція з організації карного розшуку, яка складалася з двох розділів: 1). Мистецтво карного розшуку і 2). Сискна діяльність і органи карного сиску та додатку: Особи, яких належить реєструвати при затриманні обов'язково, професійних злочинців або злочинців-спеціалістів і тримати таких під суворим наглядом, (додаток нараховував 56 категорій злочинців) [17, с. 3-22].

Олександр Дмитрович також ставив перед керівництвом питання про створення при Укрцентrorозшуку спеціальних курсів для підготовки майбутніх спеціалістів карного розшуку, а також залучення до роботи у карно-розшукових установах колишніх спеціалістів царського карного сиску. У своєму звіті професор Кісільов, зокрема, писав, що він має на увазі прийняти саму дійову участь у створенні курсів, що мають відкритися у найближчий час у м. Харкові. „ Мною вже намічені викладачі для цих курсів з складу професорів, – писав він, – а також я зайнятий підготовкою підручників, багато з яких приходиться складати знову” [14, арк. 3 зв.].

Пропозиція вченого була прийнята і за дорученням начальника Укрцентrorозшуку Філіпова О. В. він розробив необхідні організаційні документи: положення, програму і штат курсів.

Заслугує на увагу розроблена Олександром Дмитровичем „Програма курсів для Вищої школи командного складу з карного розшуку і при губміліціях для агентів”. Щоб мати уявлення про коло питань, які передбачалося вивчати майбутнім ке-

рівникам карного розшуку молодого радянської республіки, розглянемо цей документ більш докладніше.

Програма складалася з чотирьох розділів, що поділялися на дві частини : загальну і особливу.

Перший розділ (А) „Організація і побудова міліції” мав тільки Загальну частину, до якої належали наступні підрозділи: I. Про міліцію взагалі. II. Установи міліції, III. Власні особливості працівників міліції. IV. Умови прийому на службу. V. Права і обов’язки службовців міліції. VI. Службова роль міліції. VII. Найбільш важливі приписи про вуличний рух. VIII. Службова роль міліції в найбільш важливих випадках. IX. Письмова робота міліції. X. Дисциплінарні стягнення. XI. Собаки – шукачі : 1). Призначення і головні особливості собак – шукачів. 2). Їх дресування). X. Різні способи боротьби та захисту: бокс, джиу – джитсу та ін.

Другий розділ (Б) „Кримінальне право” передбачав у Загальній частині розглянути такі питання, як поняття про злочин і покарання, значення згоди потерпілого, необхідна оборона, крайня необхідність, намір і необережність, приготування, замах і виконання злочину, співучасть, повторність, окремі види покарання. В особливій частині зазначалося вивчення окремих видів особистих і майнових злочинів: вбивство, тілесні пошкодження, позбавлення свободи, ображення честі, злочини проти цюотливості, викрадення, присвоєння і пошкодження чужого майна, підробка тощо.

У третьому розділі (В) „ Кримінальний процес” передбачалися питання : організація суду, судові органи, попереднє провадження по справі, обшук, виїмка, арешт та провадження справ в судах 1-ї інстанції.

Четвертий розділ (Г) присвячувався карному розшуку і по обсягу був майже таким, як і 1-й розділ. Складався він з загальної і особливої частин, IV-х підрозділів і 42 пунктів. Для наглядності наведемо цей розділ повністю:

(...) Г. КАРНА МІЛІЦІЯ.

А. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА.

I. *Органи карного розшуку.* 1) Центральні відділення. 2) Місцеві відділення.3) Залізничний і Водний відділ карного розшуку.

II. *Умови служби у карному розшуку.* 1). Особливості роботи карного розшуку. 2). Права і обов’язки. 3). Технічні прийоми служби: грим, переодягання, знання злочинного світу тощо.

III. *Найважливіші види карно-розшукової діяльності.*1). Приймання заяв про злочини. 2). Перші кроки при розслідуванні. 3). Огляд місцевості, зберігання слідів злочинів. 4). Допит підозрюваного. 5). Встановлення особи і впізнання злочинця. 6). Арешт.7). Попередження зговору співучасників і приховування слідів злочину. 8). Міліцейське спостереження. 9). Кого потрібно допитувати як свідків. 10). Допит свідків. 11). Експертиза (свідучі особи). 12). Обшук. 13). Накладення заборони на переписку.14). Поновлення і розбір пошкоджених документів. 15). Розбір шифру тайнопису злочинців. 16). Встановлення невідомого винного підроблених документів. 17). Порівняння почерків.

IV. *Виявлення і викривання злочинця по слідам та іншим доказам.*

1). Способи встановлення винного. 2). Свідки. 3). Предмети залишені злочинцем. 4) Сліди що доказують перебування злочинця на місці злочину. 5). Яким шляхом йшов злочинець. 6). Яким чином потрібно досліджувати докази алібі. 7). Якості злочинця, професійна спритність. 8). Знання і характер злочинця. 9) Засоби і способи. 10). Мотив злочину. 11). Намір скоїти злочин. 12). Зізнання своєї вини. 13). Знання обставин злочину.

Б. ОСОБОВА ЧАСТИНА.

1. Класифікація професійних злочинців. 1). Крадіжки. 2). Приховування. 3) Шахрайство. 4). Підпал. 5). Фальсифікація документів. 6). Вбивство.

Останній п'ятий розділ (Д) „Техніка реєстрації і впізнання злочинців” складався з чотирьох підрозділів : I. Антропометричні виміри і словесний портрет. II. Дактилоскопія. III. Фотографування. IV. Складання реєстраційної картки і класифікація їх [16., арк. 183-184].

Як бачимо, зміст програми передбачав широке коло питань, як з загальних так і спеціальних юридичних дисциплін. Через чотири місяця, у лютому 1922 року, курси по підготовці оперативних працівників карного розшуку і дактилоскопів при Укрцентророзшуку розпочали свою діяльність [18, арк. 120].

Олександром Дмитровичем також була підготовлена „Програма випробування для бажаючих зайняти посаду начальника карного розшуку”. Згідно цього документу, кандидат на вказану посаду повинен був знати:

1) загальні відомості про організацію карного розшуку в УСРР і РСФРР, взаємовідносини з загальною міліцією, Надзвичайною комісією та іншими органами виконавчої влади; 2) короткі відомості про устрій суду і розподіл кримінальних справ по підсудності (якому суду і яку справу потрібно передати); 3) необхідні відомості про організацію губернських і повітових відділень карного розшуку; 4) призначення карно-розшукової міліції; 5) відомості про огляд місця події, слідів злочину, часу і порядку проведення обшуків, виїмки і арешту підозрюваного, допиту потерпілого та інших осіб; 6) відомості з складання протоколів і веденню дізнання та направленню справи після закінчення дізнання; 7) загальні знання про реєстрацію злочинного елементу, що підлягають фотографуванню, антропометричній та дактилоскопічній реєстрації; 8) загальні відомості про

складання реєстраційних карток, розподіл їх по розрядам, зберігання і пересилання до Центрального управління карного розшуку [16, арк. 148-149]

Таким чином, ми з впевністю можемо стверджувати, що професор Кісільов О. Д. був одним із фундаторів відомчої освіти системи МВС України з підготовки працівників радянського карного розшуку.

Слід також зазначити, що в Укрцентророзшуку крім Кісільова О. Д. також працював колишній професор Харківського університету професор Покровський Олександр Михайлович, обіймаючи посаду заступника завідувача відділу реєстрації, що складався з двох столів: 1) фотографії і дактилоскопії та 2) статистики. За своїми функціональними обов'язками Олександр Михайлович „розробляв ті або інші інструкції з метою більш посиленої боротьби з кримінальною злочинністю [19, арк.7]. У другій половині 1921 року відділом реєстрації були видані: Інструкція з

провадження антропометричних вимірювань затриманих осіб злочинних професій, Інструкція з провадження дактилоскопії, Інструкція з складання словестного портрету, Інструкція з реєстрації злочинців, а також наказ, в якому наводилося описання антропометричних інструментів і дактилоскопічних приладів, необхідних для реєстрації злочинців [16, с. 45-50].

Про професора Покровського О. М. відомо, що він народився 18 лютого 1868 року в с. Медяни Симбірської губернії. Його батьки були простими селянами. У 1892 році він закінчив природознавче відділення фізико-математичного відділення Київського університету св. Володимира, а через шість років захистив магістерську дисертацію. У 1900 році молодий вчений став працювати у Харківському університеті, де читав лекції з антропології і археології [21, арк.1].

Щодо залучення до роботи у карно-розшукових установах „старих спеців”, то 1 листопада 1921 року Рада Народних Комісарів УСРР прийняла постанову про взяття на облік усіх спеціалістів дореволюційного карного сиску. Обліку підлягали колишні службовці сискиних відділень: начальники і їх помічники, агенти усіх розрядів, дактилоскопи, завідувачі реєстраційними бюро, підкладчики реєстраційних карток, судові фотографи, завідувачі розплідниками і дресерувальники собак – шукачів, секретарі, а також агенти таємної залізничної поліції.

30 листопада того ж року, з метою виконання цієї постанови, уповноваженим Наркомпраці УСРР був направлений на місце циркуляр, який зобов'язував відділи праці губернських виконкомів у відношенні вищеназваної категорії осіб „прийняти усі рішучі заходи до їх вилучення і направлення до відповідних органів карного розшуку [19., арк. 87]. Особи що ухилялися від обліку і приховували свою спеціальність, а також ті, хто їх приховував, підлягали притягненню до кримінальної відповідальності за злісне дезертирство і приховування таких [22, арк. 5].

Але, як показала практика, постанова українського уряду щодо мобілізації „старих спеців” карного сиску не досягла бажаних результатів. Як зазначав у жовтні 1922 року начальник Головміліції республіки, у місцеві відділи праці з'явився „надто низький відсоток підлягаючих мобілізації” [23, арк. 2 зв.].

Відділ техніки розшуку Укрцентророзшуку професор Кісільов очолював до 7 грудня 1921 року, коли наказом Головного управління міліції УСРР № 15/ 280 його було призначено начальником бригади „Мобіль” або „рухливої бригади” [24, арк. 13]. Цей новий підрозділ створювався при Укрцентророзшуку для розкриття злочинів, що мали важливе суспільне або державне значення, зокрема, вбивство відомих громадських і політичних діячів, пограбування складів і сховищ, що мають державне значення, боротьба з найбільш значними посадовими злочинами, кримінально-злочинними організаціями, що прикривалися маскою політичного бандитизму тощо.

Згідно Положенню про бригаду ”Мобіль”, її діяльність полягала у відрядженні на місце частини своїх співробітників для сприяння у розкритті справ, у випадках недостатньої кількості місцевих сил. При цьому вони повинні були: 1) приймати всі необхідні заходи, щоб ніхто з посторонніх осіб і відомств не передшкочив правильному розкриттю злочинів і виявленню причин їх скоєння; 2) за точною інформацією своєї таємної освідомчої агентури приймати екстренні заходи до бистрої і по-

вної ліквідації „видатних кримінальних злочинів”; 3) в особливо важливих випадках допомогати на місцях у проведенні технічних досліджень.

На бригаду також покладалися завдання щодо раптових ревізій таємно-оперативних частин губенських розшуків, їх інструктаж і інспектування. В той же час вони повинні були бути „школою з підготовки досвідчених працівників сиску, вербуючи і наставляючи таємних агентів інформаторів” [25, с. 182-183]

Чому саме професора Кісільова було призначено керівником „рухливої бригади”? Справа в тому, що Олександр Дмитрович ще у липні 1921 року підготував для начальника Центrorозшуку республіки доповідну записку

„Замітка про доцільність передачі Відділу карного розшуку від НКВС до НКЮ”, в якій описував досвід діяльності кримінальної поліції в західноєвропейських країнах (Німеччині, Австрії, Франції, Англії, Італії тощо), де кримінальна поліція виділена зі складу загальної поліції і знаходиться у веденні МВС. Але одночасно вона підпорядкована щодо питань карного розшуку прокурорам судів і судовим слідчим.

Автор доповідної записки також пропонував організувати при прокурорах нагляд так звані „мобільні бригади” кримінальної міліції, які б діяли, роз’їзжаючи на великі відстані для розслідування особливо важливих злочинів і стежили за професіональними злочинцями” [14, арк. 31]. Гадаємо, що Кісільов О. Д. приймав безпосередню участь у редагуванні Положення про організацію рухомої бригади „Мобіль”, а також розробляв компетенцію і порядок її діяльності, які були об’явлені наказом Головного начальника міліції УСРР від 20 січня 1920 року [26, арк. 49].

Згідно вишеназваного наказу, особовий склад бригади „Мобіль” нараховував 19 співробітників: 1. Начальник – Кісільов О. Д. 2. Помічник начальника з інспекторської частини – вакансія. 3. Помічник начальника з оперативної частини – вакансія. 4. Інспекторів – 6 – Рабинович Є. С. і Іозефе М. К. 5. Субінспекторів – 12 – усі вакансії. 6. Ст. діловод – 1 – вакансія. 7. Машиніст – палітурник 1 – вакансія. [24. арк. 13].

Як бачимо, на момент створення цього підрозділу його особовий склад складався з трьох співробітників. Перед професором Кісільовим стояло непросте завдання: укомплектувати бригаду „Мобіль” і зробити її „бойовою одиницею”. Як в подальшому здійснювалася діяльність Олександра Дмитровича на цій посаді нам, нажаль, невідомо. Серед архівних матеріалів вдалося знайти лише документ, який свідчить, що у травні 1922 року бригаду „Мобіль” вже очолював Мартинов Ф. Я. [18, арк. 4].

Таким чином, професор Кісільов О. Д. був одним з засновників і організаторів, а також першим керівником бригади „Мобіль” – спеціального підрозділу міліції швидкого реагування в радянській Україні і, на нашу думку, його слід вважати „батьком” українського ОМОНу.

Слід припустити, що саме весною 1922 року він залишив цю посаду і очолив секцію кримінального права на кафедрі проблем сучасного права Харківського інституту народного господарства (ХІНГ). Про цей період життя та науково-педагогічну діяльність Олександра Дмитровича майже нічого невідомо. Нам вдалося знайти в архіві особисту карточку вченого, яку наводимо повністю [10, арк. 1-2 зв.]:

НАРОДНИЙ КОМІСАРІЯТ ОСВІТИ
УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ НА УКРАЇНІ

Науково-дослід(на) кафедра *Проблем сучасного права* Місто *Харків*
Секція *Кримінальне право* ВУЗ *Харк(івський). Інст(итут) Нар(одного). Господар(ства)*

ОСОБИСТА КАРТОЧКА

керівника секції кримінального права кафедри Проблеми сучасного права

1. Прізвище, Ім'я та по-батькові *Кісільов Олександр Митрович*
2. Національність і рідна мова *Українець, українська мова*
3. Рік, місяць і місце народження *1867, липень, Харків*
4. Родинний стан *Одружений*
5. Хто на Вашому утриманні *Дружина*
6. Соціальне походження *(громадянин) син лікаря*
7. Член якої спілки *Спілка робітників освіти СРСР*
8. Де й на якій посаді працював або вчився :
а) до Лютневої революції;
б) до Жовтневої революції;
9. Відношення до військової служби, де рахується на учоті і № учотної карточки. *Не служив*
10. Ступінь і службове заняття в армії до Жовтневої революції після Жовтневої революції.
11. Партійність *Позапартійний*
12. Де і як працюєте зараз *Пенсіонер і керівник секції Кримінального права Н. Д. кафедри Проблеми сучасного права*
13. Що доручив Вам ВУЗ: лекції, практичні заняття, як і скільки годин
14. Постійне місце проживання й адреса *Харків, Чорноглазівська вул., 13*
15. Освіта – вища, середня, нижча *Вища*
16. Який факультет, відділ, чи спеціальність закінчили Ви та з якою ступінню *Юридичний фак(ультет)*
- ...20. Суспільна праця *Керівник секції суспільства боротьби з хуліганством*
21. В яких наукових та спеціальних гуртках і товариствах працював та які обов'язки виконував *В юридичному суспільстві*
22. Чи працював у марксістських гуртках, де і які обов'язки *Ні*
23. Наукові доклади й теми і місце їх читання або зложення *В юридичному суспільстві. В історико – філологічному сусп(ільстві). На з'їздах криміналістів. За кордоном, в Німеччині*

24. Наукові праці, переклади,
популярні показники й інше

*Психологическое основание
уголовной ответственности.
Популярный курс уголовного права
В Народн(ой) Энциклопедии. Статьи в
журналах: Понятие преступления. О
наказании. О смертной казни. Раскольников
Достоевского, как преступник и другие.
Німецьку. Французьку.*

25. Яку чужу мову знаєте й скільки

Проф(есор) О. Кісільов

Як свідчать новітні джерела, професор Кісільов О. Д. очолював кафедру кримінального права ХІНГ до 1925 року, приймав участь в написанні коментарів до Кримінального кодексу УСРР та Кримінального кодексу РСФРР. Помер вчений у Харкові у 1926 році, де і похований [11, с. 30, 373].

Список літератури

1. Берзін П. Олександр Дмитрович Кисельов – екстраординарний професор Імператорського Харківського і Таврійського університетів / П. Берзін, М. Михайлов // Кримінальне право України. – 2006. – № 1. – С. 107-115.
2. Професори Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого / [Ред. кол. В. Я. Тацій та ін.]. – Х. : Право, 2004. – 345 с.
3. Биографический Словарь профессоров медицинского факультета // Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905). – Х., 1905-1906.
4. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / [Под ред. проф. М. П. Чубинского и проф. Д. И. Багалея] – Х., 1908. – 310 с.
5. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского Университета за 1910-й год // Записки Императорского Харьковского Университета. – 1911. – Книга 3 – «Я».
6. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : Изд-во НОРМА, 1999. – 448 с.
7. Лебедев В. И. Искусство раскрытия преступлений. 1. Дактилоскопия (Пальцепечатание) / В. И. Лебедев. – Спб., 1912.
8. Крылов И. Ф. В мире криминалистики / И. Ф. Крылов. – Л. : Изд -во ЛГУ, 1980. – 279 с.
9. Киселев А. Д. Отчет о командировке за границу на лето 1913 г. / А. Д. Киселев // Записки Харьковского университета. – 1913. – Кн. 4.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (Далі ЦДАВО України) – Ф. 166. – Оп.12. – Спр. 3259.
11. Павлова Т. Г. Сто лет спустя после юбилея / Т. Г. Павлова // Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / [Под ред. проф. М. П. Чубинского и проф. Д. И. Багалея]. – Х. : Изд – во САГА, 2007. – 378 с.
12. Лавров В. В. , Ишин А. В. В. И. Вернадский и Таврический университет /В. В. Лавров, А. В. Ишин // Крымский архив. – 2000. – № 6.
13. Лавров В. В. , Бобков В. В. Юридическое образование в Крымском университете им. М. В. Фрунзе : факультет общественных наук / В. В. Лавров , В. В. Бобков // Ученые записки Таврического Национального университета им. В.И. Вернадского. – Т. 19 (58). – № 2. Юридические науки. – С. 36-52.
14. ЦДАВО України . – Ф.6. – Оп. 1. – Спр. 927.
15. ЦДАВО України. – Ф.6. – Оп. 1. – Спр. 905.
16. ЦДАВО України. – Ф.6. – Оп. – 1. – Спр. 906.
17. Инструкция о разграничении и вместе с сим координации деятельности уголовного розыска и наружной милиции. – Х., 1923. – 32 с.

18. ЦДАВО України. – Ф.6. – Оп. 1. – Спр. 959.
19. ЦДАВО України. – Ф.6. – Оп. 1. – Спр. 1000.
20. Рассейкин Д. П. Очерки истории уголовной регистрации / Д. П. Рассейкин. – Саратов, 1976.
21. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп. 12. – Спр. 6041.
22. Державний архів Луганської області. – Ф. 1171. – Оп. 2. – Спр.15.
23. ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп. 1. – Спр. 1165.
24. ЦДАВО України. – Ф.6. – Оп. 1. – Спр. 910.
25. Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Історія міліції України / А. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьев. – К. : Атіка, 1998. – 345 с.
26. ЦДАВО України. – Ф.6. – Оп. 1. – Спр. 925.

Чисніков В. М. Профессор Таврического университета О. Д. Киселев: неизвестные страницы биографии// Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 24 (63). № 1. 2011. – С. 47-58.

Освещается жизненный путь и научная деятельность профессора уголовного права Харьковского и Таврического университетов Киселева А. Д. (1867-1926). Сообщаются новые факты его деятельности в Укрцентросрозыске Главмилиции НКВД УССР в 1921 – 1922 годах.

Ключевые слова: профессор Киселев А. Д., история криминалистики, Таврический и Харьковский университеты, Укрцентросрозыск, бригада „Мобиль”, ведомственное образование.

Chisnikov V. Tauride University Professor A. Kiselev: Unknown pages of the biography / V. Chisnikov// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 1. 2011. – P. 47-58.

Covers his life and scientific activity of Professor of Criminal Law and Kharkov universities Tauride Kiselev AD (1867-1926). We report the facts of its activities in Ukrtsentrosrozyyske Glavmilitsii NKVD USSR in 1921-1922, respectively.

Keywords: Professor Kiselev A. D., the history of criminology, Tavrida and Kharkov universities Ukrtsentrosrozyysk, the brigade "Mobile", institutional education.

Поступила в редакцию 14.12.2010 г.